

Torun S. Soknes

ARKIVVITENSKAPELIG PARADIGMETEORI

En studie i Terry Cooks arkivvitenskapelige perspektiver med vekt på endringene i fag og vitenskap etter 1980, og forståelsen av norsk politikk for arkiv og dokumentasjonsforvaltning 1990-2022.

Sammendrag

Diskusjonen rundt eksistensen av arkivvitenskapelige paradigmer har pågått i arkivmiljøer innenfor academia og i noen grad også praksisfeltet siden 1980-årene. Med utgangspunkt i Terry Cooks artikkel «Evidence, Memory, Identity, and Community. Four Shifting Archival Paradigms» fra 2013, lovarbeid og rapporter, drøfter dette essayet hvorvidt norsk politikk for arkiv og dokumentasjonsforvaltning kan sies å ha tatt opp i seg teoretiske elementer fra arkivmiljøer og -teoretikere i andre land.

Cooks paradigmebeskrivelser er ikke tilstrekkelige til alene å forklare utviklingen for dokumentasjonsforvaltning i Norge, men forutsetter en sterk og selvstendig demokratiteoretisk utvikling som blir samvirkende med de forholdene Cook peker på. Dette kan sies å ha bidratt til en tydeliggjøring og styrking av sammenhengen mellom demokrati og arkiv, og av forståelsen av arkiv som en demokratiserende samfunnsressurs.

Abstract

The discussion of the existence of archival scientific paradigms has been ongoing in the archival field within academia and to some extent also in the field of practice since the 1980s. Based on Terry Cook's article «Evidence, Memory, Identity, and Community. Four Shifting Archival Paradigms» from 2013, legislative work and reports, this essay discusses whether Norwegian policy for archive and records management can be said to have absorbed theoretical elements from archival communities and theorists in other countries.

Cook's paradigm descriptions are not sufficient to alone explain the development of records management in Norway but presupposes a strong and independent democratic theoretical development that interacts with the conditions Cook points to. This can be said to have contributed to a clarification and strengthening of the connection between democracy and archives, and of the understanding of archives as a democratizing societal resource.

Bakgrunn

I internasjonal og delvis norsk arkivlitteratur de siste tre-fire tiårene, har synet på forholdet mellom arkiv og dokumentasjon, og vår forståelse av både danning og bruk av det samme materialet, blitt betydelig endret. Disse endringene henger naturlig nok sammen med den teknologiske utviklingen som har skjedd i perioden, men også med påvirkningen fra nye vitenskapsteoretiske impulser og modeller.

Postmodernismens innflytelse i arbeidet med å forstå og forklare arkivers livsløp og anvendelse har hatt stor betydning, en utvikling som i noen tiår har vært viet oppmerksomhet i internasjonal litteratur. Selv om dette i dag er ansett som anerkjente og til og med ganske

tradisjonelle modeller i teoretisk sammenheng, har det med noen unntak ikke blitt gjort noen analyse av hvilket gjennomslag de nye strømningene har fått i norsk politikk for arkiv og dokumentasjonsforvaltning, i hvert fall ikke før nå i de aller siste årene, og da først og fremst i tilknytning til de arkivvitenskapelige undervisningstilbudene ved NTNU og OsloMet.

Arkiv som fagfelt var i Norge relativt teorifattig og primært praktisk orientert gjennom hele 1900-tallet og noe inn i vårt eget århundre. Et unntak er rapporten fra Riksarkivarens bevaringsutvalg,¹ som hadde eksplisitte teoretiske og internasjonalt komparative ambisjoner. Sett i lys av lovarbeid, stortingsmeldinger og andre rapporter, er det i den sammenheng interessant å se på i hvilken grad norsk politikk for arkiv og dokumentasjonsforvaltning har tatt opp i seg teoretiske elementer fra arkivmiljøer og -teoretikere i andre land.

En slik analyse er neppe noe som kan dekkes i ett enkelt essay – dette er komplekse problemstillinger som ut fra mange ulike perspektiver, tradisjoner og land er og vil være gjenstand for diskusjon i flere pågående prosjekter, herunder mitt eget avhandlingsarbeid (med arbeidstittel «Offentlighetsprinsippets infrastrukturkrav i et digitalt dokumentasjonsforvaltningsperspektiv - arkivets betydning for en demokratisk samfunnsutvikling»). Forhåpentligvis vil det også i Norge bli startet flere forskningsprosjekter rundt denne tematikken i årene som kommer.

Terry Cook (1947-2014) var en av de forfattere og arkivarer som tidligst og tydeligst grep fatt i arkivteoretiske problemstillinger og utfordringer som ble aktualisert av de omfattende endringene som fant sted både innen teknologi og vitenskapsfilosofi i den aktuelle perioden,

¹ Bevaringsutvalget 2002.

opprinnelig fra en posisjon som historiker og arkivar i det canadiske nasjonalarkivet (1975-1998), og senere som underviser og etter hvert førsteamanuensis ved University of Manitoba (1998-2012).²

Gjennom størstedelen av sin karriere dekket Cook et bredt spekter av temaer i sitt forfatterskap. Han var opptatt av hvordan vesentlige samfunnsendringer kommer til uttrykk hos arkivarene i deres arbeid, og hvordan arkivfaglige antagelser, begreper og strategier har gjen-speilet de skiftende samfunnsstrukturer og -verdier i tiden. Et av Cooks viktigste bidrag til arkivvitenskapen innenfor en mer allmennvitenskapelig forståelseshorison, var å løfte fag og vitenskap ut av sitt fokus på arkivinterne praksiser og rutiner, og knytte diskursen til utviklingen i samfunn og vitenskap i større bredde.

Som ramme for dette essayet vil jeg først og fremst ta utgangspunkt i en av de siste artikler Cook kom til å skrive, en artikkel som nok er et av hans bredeste forsøk på å sette arkivvitenskapen inn i en samfunnsmessig kontekst, nemlig framstillingen av endringene i arkivfag og arkivvitenskap de siste 150 årene som paradigmeskifter i artikkelen «Evidence, Memory, Identity, and Community. Four Shifting Archival Paradigms». Dette var et innlegg han først holdt på en konferanse ved University of Dundee i 2010, og som i etterkant ble publisert i tidsskriftet *Archival Science* i 2013.

Som tittelen på dette essayet tilsier, vil jeg se på Cooks paradigmer i et dokumentasjonsforvaltningsperspektiv, noe som vil være nytt i forhold til de kommentarartikler som er skrevet om Cooks «fire paradigmer» til nå. Eva Sjögren Zipsane benytter Cooks paradigmer primært som en rammeforståelse for arkivet som en samfunnsaktør for sosial rettferdighet i sin artikkel «Arkivet som samhällsaktör för demokrati,

² Nesmith 2020: 1-15.

social rättvisa och andra nyttor» fra 2016, mens Fiorella Foscarini drøfter prinsipper for bevaringsvurdering innenfor hvert av paradigmenes i sin artikkel «Archival Appraisal in Four Paradigms» fra 2017.

I sin artikkel fra 2013 kommenterer og oppsummerer Cook 150 års utvikling innen arkivvitenskapen og dens forhold til både samfunnet og til allmenn vitenskap gjennom fire paradigmer. Cook inndeler i sin paradigmeforklaring utviklingen i arkivvitenskapen og forholdet mellom arkiv og samfunn i perioder og i større tidsavsnitt.

Jeg vil her først gå gjennom Cooks paradigmer slik han beskriver og forklarer dem i sin nevnte artikkel, og i noen grad trekke inn ytterligere elementer som er sentrale i hans forfatterskap. Jeg benytter her primært artikkelsamlingen med hans viktigste faglige produksjon, «All Shook Up». *The Archival Legacy of Terry Cook*,³ og for de artikler som er inkludert i denne artikkelsamlingen, er det denne mine sidehenvisninger er basert på. Jeg vil så forsøke å plassere Cooks paradigme-begrep i lys av opphavspersonen Thomas Kuhns egen bruk og forståelse femti år tidligere, før jeg analyserer demokrati- og demokratiteoriutviklingen som pågikk i slutten av forrige århundre parallelt med at Cooks forfatterskap fikk utfolde seg. Deretter diskuterer jeg den arkivfaglige utviklingslinjen som Cooks paradigmer kan synes å tegne, og da med et særlig blikk på hva denne kan si om utviklingen av og forståelsen for dokumentasjonsforvaltning eller «records management» i Norge fra slutten av forrige århundre og inn i vårt eget, både som fagfelt og som demokratiserende funksjon.

³ Nesmith, Bak & Schwartz 2020.

Cooks fire paradigmer

Cook argumenterer i artikkelen «Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms» fra 2013 for at utviklingen innen arkiv og arkivvitenskap de siste 150 årene har beveget seg gjennom fire paradigmer, eller rammeverk og faser. Paradigmene inngår i en tidslinje der de ses som akkumulerende: De erstatter ikke hverandre fullstendig. Spor av det forutgående blir hengende igjen i tankesettene, og former noen ganger diskursive spenninger i faglitteraturen og i praksisfeltet.

Paradigmene er imidlertid nokså uspesifikke på land og region, og først og fremst knyttet til en tidslinje. Det kan gjøre det rimelig å undersøke om i hvilken grad Cooks paradigmer har en altomfattende og allesteds nærværende forklaringskraft, eller om de bare er uttrykk for en amerikansk og canadisk faglig-etnosentrisk tendens til å alminneliggjøre egen, nasjonal historie og her vitenskapshistorie.

Som en kort oppsummering, framstiller Cook paradigmene omtrent som en tidslinje hvor fokus, noe forenklet, har skiftet fra bevis («Evidence»), til minne («Memory»), til identitet («Identity») og til slutt til fellesskap («Community»). Samtidig har arkivarens rolle gått fra å være en passiv kurator («curator»), til en aktiv bevaringsvurderer («appraiser»), til fortolker («interpreter») og endelig til tilrettelegger («mediator»)⁴. Oversettelsene av Cooks paradigmer er for øvrig mine, og jeg vil gå nærmere inn på hva han legger av mening i hvert enkelt av dem.

Det første paradigmet (bevis) er knyttet til europeiske arkivarer, blant annet den britiske arkivaren Hilary Jenkinsons oppfatning av arkivaren som vokter av arkivmateriale fra første del av 1900-tallet. Cook

omtaler dette som «pre-modern archiving», hvor arkivarens rolle er å ivareta arkivmaterialets «juridical legacy».⁵ Det er her viktig å påpeke at begrepet «evidence» i en engelskspråklig arkivfaglig sammenheng ikke er like knyttet til den juridisk-legale betydningen som det norske begrepet «bevis». Det er snakk om at arkivdokumenter skulle bære et sikkert og pålitelig vitnesbyrd om fakta, handlinger og ideer.

Professor Luciana Duranti ved University of British Columbia er en av dem som tydeligst har understreket bestandigheten i arkivenes beviskraft, sammen med betingelsene for at denne beviskraften skal bli opprettholdt. Hun har påpekt at arkivenes bevisfunksjon har vært et formål ved arkiv som kan trekkes tilbake til Romerretten og keiser Justinians lovsamling *Corpus juris civilis* fra 529-534. Arkivene blir her definert som «locus publicus in quo instrumenta deponuntur quatenus incorrupta maneant fidem faciant perpetua rei memoria sit».⁶ Fritt oversatt betyr dette det offentlige sted der dokumenter er oppbevart slik at de kan forbli ukorrupte/upåvirket (og slik opprettholde sin verdi som troverdig bevis) og være et vedvarende minne om det de bekrefter. Argumentet er at arkivet både som bygning og institusjon er et trygt sted som garanterer arkivdokumentenes ekthet og autentisitet, og at arkiver dokumenterer våre forpliktelser og rettigheter som enkeltmennesker og samfunn.⁷ Justinians lovsamling kom til å sette et sterkt preg på rettsutviklingen i Europa.

Geoffrey Yeo ved University College of London trekker i et nytt arbeid fram at alle samfunn uansett periode, som har hatt arkiver, har hatt de samme utfordringene knyttet til det å bevare og sikre arkivene som autentisk og bestandig dokumentasjon.⁸ Idealet om arkivinstitusjonen

⁵ Cook 2013: 454.

⁶ Duranti 1996: 243.

⁷ Cunningham 2017: 54; Duranti 1996: 243; Schellenberg 1956: 5.

⁸ Yeo 2021: 187-188.

⁴ Cook 2013: 444-468.

som et trygt sted for arkiver, har fra slutten av 1800-tallet blitt holdt oppe gjennom et sterkt fokus på arkivfaglige prinsipper som indre og ytre proveniens, standardisert praksis og Jenkinsons idealarkivar: en nøytral, objektiv og upartisk vokter som har rolle som megler mellom arkivskaper og forsker, «perhaps the most selfless devotee of Truth the modern world produces».⁹

Avgjørelsene om hvilket arkivmateriale som nådde arkivdepotene var i all hovedsak i hendene på byråkrater og forvaltningen,¹⁰ men status som arkivmateriale fikk dokumentene først ved å passere det som Duranti og flere kaller «the archival threshold».¹¹ Arkivarer tilførte og opprettholdt dokumentenes bevisverdi ved å erklære dem som 'verdige' og autentiske i kraft av sin proveniens og kontekst, for deretter å bli fysisk oppbevart innenfor selve arkivbygningen.¹²

Det andre paradigmet (minne) kan knyttes til den amerikanske arkivaren Theodore Schellenbergs arkivtaksonomi fra midten av 1950-årene. Cook omtaler det som «the modern archiving»,¹³ hvor arkivaren er opptatt av arkivmaterialets betydning for historikerne og samfunnets historiefortelling. Her bidrar arkivaren aktivt i å velge ut hvilket arkivmateriale som skal bevares.

Cook mener at bevisparadigmet og minneparadigmet eksisterte noenlunde side om side i et spenningsforhold over lang tid, da det å benytte arkivmateriale for å skape minner, befeste kultur og legitimere makt har vært et formål i tillegg til å sikre arkivdokumentenes

⁹ Jenkinson 1947 som referert i Cook 2013: 449.

¹⁰ Cook 2013: 456-457.

¹¹ Cunningham 2017: 54; Duranti 1996: 243.

¹² Duranti 1996: 244.

¹³ Cook 2013: 456.

bevisverdi.¹⁴ For Cook er bevis- og minneparadigmet gjensidig avhengige av hverandre; uten et eksisterende behov for å konstruere minner er arkivmaterialets bevisverdi irrelevant, og dersom arkivmaterialet ikke har bevisverdi kan man heller ikke benytte det til å konstruere minner.¹⁵

Den vesentligste forskjellen i disse to paradigmene ligger i at arkivaridealet skiftet fra å være passiv og nøytral til å være et aktivt bindeledd med en viss grad av refleksivitet når det gjelder arkivarens egen rolle i den kollektive minnedannelsen. Den raskt økende mengden dokumentasjon utover midten av 1900-tallet, gjorde behovet for bevaringsvurdering og kassasjon av arkivmateriale prekärt. Bevaringsvurderinger gjorde at arkivaren fikk en langt mer aktiv rolle i arkivens utforming, i hva som ble fremhevet og hva som ble glemt. Man innså at det var umulig for en arkivar å gå inn i en slik prosess fullstendig objektiv, man tok uunngåelig med seg sine egne verdier, erfaringer og rammebetingelser inn i dette arbeidet.¹⁶ Samtidig ble bevaringsvurderinger gjort basert på den gjeldende diskursen innenfor historieforskning, noe som bare forsterket eksisterende forskningstrender.

Cook viser til at man innenfor disse paradigmene gjerne benyttet naturvitenskapelige begreper når man omtalte arkivmaterialet, og at man til tross for en viss egenrefleksivitet fortsatt så på arkivmaterialet som et naturlig biprodukt av menneskelig aktivitet som etablerte en 'sannhet'. Etter hvert som graden av egenrefleksivitet økte, tok flere stemmer til orde for at en naturvitenskapelig tilnærming til arkivteori var problematisk.¹⁷ De minnene som ble skapt kunne ikke kalles 'sannhet', de omhandlet kun en ytterst liten del av menneskelig

¹⁴ Cook 2013: 451-452.

¹⁵ Cook 2013: 452.

¹⁶ Cook 2013: 452-453.

¹⁷ Cook 2013: 453-454.

aktivitet og hadde en slagside til fordel for offentlig sektor og eliten, men etter hvert som historieforskningen ble mer interessert i grasrot-historie økte også bredden i arkivinnholdet.¹⁸

Innenfor det tredje paradigmet (identitet) oppsto økt bevissthet på å dokumentere borgere fra alle lag, samfunnsfunksjoner og menneskelig aktivitet i en bredere kontekst og ikke bare stat eller elite. Arkivmaterialet skulle nå speile minoriteter og inkludere stemmer som til nå hadde vært tause.¹⁹ Cook omtaler denne perioden som «postmodern archiving»,²⁰ en periode hvor tilsynelatende etablerte sannheter på svært mange samfunnsområder, også innenfor arkivvitenskapen, ble utfordret:

*The post-modernist stance is one of doubtfulness, of trusting nothing at face value, of always looking behind the surface, of upsetting conventional wisdom. Post-modernists try to de-naturalize what we assume is natural, what we have for generations, perhaps centuries, accepted as normal, natural, rational, proven – simply the way things are.*²¹

Her spilte det også en rolle at det var i samme periode at man fikk mer oppmerksomhet rundt behovet for åpenhet, gjennomsiktighet og menneskerettigheter.²² Dette bidro til å skape et syn på arkiv som en nødvendighet for å sikre borgernes identitet og rettigheter, ikke bare myndighetenes. Arkivaren ble mer profesjonalisert gjennom etableringen av flere utdanningsprogram, noe som bidro til å utvikle en profesjonsidentitet hvor man ble seg mer bevisst sin rolle som

bindeledd mellom arkivmaterialet, borgerne og samfunnskonteksten, i like stor grad som et bindeledd til forskerne.

Samtidig oppsto det en profesjonsmessig identitetskrise basert på elementer i disse tre første av Cooks paradigmer. Man var fortsatt opptatt av å sikre arkivdokumentenes bevisverdi, noe som i en stadig mer teknologisk arbeidshverdag blir forsøkt løst gjennom utvikling og implementering av til dels rigide systemer, standarder og rutiner. Man skulle på en refleksiv måte ivareta den kollektive minnedannelsen gjennom bevaringsvurderinger, og i tillegg bidra til å dokumentere samfunnet i hele sin bredde, men mange arkivarer fant det vanskelig å forene alle disse identitetene.²³

Det fjerde paradigmet (fellesskap) beskriver Cook som noe som fortsatt ligger litt inn i framtida eller «i horisonten», og altså ennå ikke er fullstendig utformet.²⁴ For Cook handler dette om et deltakerfellesskap der privatpersoner, interesseorganisasjoner, samfunnsaktivister, nær sagt alle og enhver, får veiledning av aktivist-arkivaren for å i samarbeid skape arkiv som fungerer både som bevis, for kollektiv minnedannelse og identitetsskaping.²⁵

Cook viser til at den raske teknologiske utviklingen har ført til at det skapes enorme mengder privatarkiver som også må ivaretas for å sikre den brede samfunnsdokumentasjonen for å fullt ut kunne forene behovene for bevis, minne og identitet.²⁶ Internett har gjort at ethvert menneske kan være sin egen forlegger, forfatter, fotograf, filmskaper og musiker, og bygge sitt eget online-arkiv.²⁷ Teknologi har gitt sam-

¹⁸ Cook 2013: 459-460.

¹⁹ Cook 2013: 459-461.

²⁰ Cook 2013: 459.

²¹ Cook 1994: 192.

²² Cook 2013: 461.

²³ Cook 2013: 461-463.

²⁴ Cook 2013: 463.

²⁵ Cook 2013: 463.

²⁶ Cook 2013: 463.

²⁷ Cook 2013: 464.

funnet en unik mulighet til å frigjøre de tradisjonelle arkivene fra tidligere tiders slagsider og tause stemmer ved å kunne dokumentere menneskelig og samfunnsmessig erfaring i et omfang som aldri før.²⁸

Dette mener Cook at ikke vil la seg gjøre innenfor nåværende praksis med å hente inn arkivmateriale til arkivinstitusjoner, her må det samarbeid til. Arkivarene må ut til folket, de må dele sin ekspertise og tilrettelegge for at private organisasjoner og grupper settes i stand til å dokumentere seg selv, og tillate private å bidra til å berike allerede innsamlet arkivmateriale gjennom kontekstualisering.²⁹ Det er snakk om å demokratisere arkivkunnskap med det formål å oppnå mer helhetlig samfunnsdokumentasjon, det som i en canadisk arkivtradisjon omtales som «total archives».³⁰ Arkivdepotene/arkivinstitusjonene vil innenfor dette paradigmet være virtuelle nettverk mer enn bare fysiske bygninger.

Fellesskapsparadigmet legger dermed opp til at arkivaren har en rolle som er den komplette motsatsen av rollen arkivaren spilte innenfor det første paradigmet. Som nevnt var bevisparadigmet kjennetegnet av arkivaren som en nøytral vokter, en «impartial custodian»³¹ – en som passivt og nøytralt (be)voktet det arkivmateriale som krysset terskelen inn til en arkivinstitusjon. Innenfor fellesskapsparadigmet skal arkivaren være ikke bare aktiv i sin bevaringsvurdering av det arkivmateriale som er mottatt, men en aktivist som krysser over fra å bevokte sluttproduktet til å aktivt påvirke dannelsen av arkivmateriale.

Digitalisering og framveksten av elektroniske arkiver gjorde at det tidligere skarpe skillet mellom oppgavene innenfor arkivdanning/dokumentasjonsforvaltning («record-keeping/records management») og arkivdepot («archival management») på den andre gradvis ble mer uklart, og skillet mellom depotarkivarer og dagligarkivarer likeså. For Cook handlet det om at det for første gang var ikke-profesjonelle som skapte store mengder av arkivdokumenter som ikke lenger kunne gripes direkte hverken med øyne eller hender, og at dette førte til et behov for et skifte i tankesett: «All these ‘firsts’ mean we are beginning to shift our professional attention from archives to archiving».³²

Hvilken mening ga det for de statlige arkivinstitusjonene å ta inn, oppbevare og organisere, eventuelt omorganisere elektroniske arkiver etter arkivskaper og arkivskapers organisering, når arkivskapere nå like gjerne kunne gjøre det selv, kanskje til og med raskere og enklere, i og med at arkivmateriale befant seg i fagsystemer med andre og mer flytende organiseringsprinsipper? Denne noe kontroversielle tilnærmingen til bevaring av arkivmateriale er ikke i samme grad opptatt av hvor arkivmateriale oppbevares rent fysisk, og er et skifte i tankesett som av arkivteoretikere har blitt omtalt som en overgang fra en «custodial» til en «post-custodial» æra.³³

Initiativtakerne til og frontfigurene i postcustodialismen var amerikanerne Gerald Ham, David Bearman og Hugh Taylor i Canada, og ikke minst Frank Upward og Sue McKemmish i Australia.³⁴ Cook redegjorde for sitt forhold til postcustodialismen under en forelesnings-«turné» i Australia på senhøsten 1993, og publisert året etter artikkelen «Electronic Records, Paper Minds: The Revolution in

²⁸ Cook 2013: 464.

²⁹ Cook 2013: 465-467.

³⁰ Cook 2013: 466.

³¹ Cook 2013: 456.

³² Cook 1994: 177.

³³ Cook 1994: 182.

³⁴ Cook 1994: 182.

Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era».

Her kommenterte han også spørsmål om arkivmaterialets status innenfor en postcustodial tilnærming. Hans syn var at dokumentasjon («records») endrer symbolverdi når de blir arkivale, uansett hvor de fysisk oppbevares: «Records change symbolically when they are designated as archival, whether or not they physically reside in an archives per se. Archival records, blessed by society's priests of memory, acquire by that very status a different social-cultural meaning and use».³⁵ I artikkelen «From Information to Knowledge: An Intellectual Paradigm for Archives» taler Cook riktignok varmt til fordel for sentraliserte arkiv i betydning custody/bevaring også, men dette var jo før eller i hvert fall tidlig i det digitale skiftet.³⁶ For Cook er det altså nå arkivaren i kraft av sin rolle som det kollektive samfunnsminnets «yppersteprest» som gir arkivmaterialet sin status, ikke det at arkivaren nødvendigvis må ha arkivmaterialet i sin fysiske varetekt.

Cooks paradigmer i lys av Thomas Kuhn

Paradigmebegrepet springer ut av Thomas Kuhns *The Structure of Scientific Revolutions* fra 1962, men jeg viser her til 2012-utgaven med introduksjon skrevet av Ian Hacking. Cook henviser til paradigmebegrepet med en unnskyldning.³⁷ Dette fordi Cooks bruk avviker fra Kuhns idealtypiske form, som innebærer at det ene paradigmet avløser det andre og der det er vanskelig eller umulig å arbeide innenfor begge på samme tid.

For Cook innebar et paradigme, i ordets 'rette' forstand, en form for anerkjent modell av holdninger, overbevisninger og mønstre om et fenomen.³⁸ Han antyder at han nok derfor er mer komfortabel med å benytte begrep som rammeverk eller tankesett som alternativer til paradigmebegrepet.³⁹ I og med at han tross alt likevel anvender paradigmebegrepet i flere av sine artikler, velger jeg å omtale dette som Cooks paradigmateteorier.

Diskusjonen rundt eksistensen av arkivvitenskapelige paradigmer har pågått i arkivmiljøer innenfor akademia og i noen grad også praksisfeltet siden 1980-årene. I Cooks forfatterskap dukker paradigmebegrepet opp regelmessig fra midten av 1980-årene og de neste tre tiårene framover. Cook bruker begrepet først og fremst som en diskursiv og forståelsesmessig ramme om det digitale skiftet innen arkiv. Han brukte ordet i det vi må kunne kalle en mer dagligdags nord-amerikansk tradisjon – som betegnelse på vesentlige endringer, uten at det nødvendigvis er tale om en vitenskapelig revolusjon der en forståelsesform avløser den neste gjennom et skarpt markert skifte.

Paradigmebegrepet har innenfor arkivvitenskapen sjelden vært anvendt med så streng eller konsekvent forståelse at det har vært tale om at «gammelt» og «nytt» paradigme er usammenlignbare, eller inkommensurable. «Inkommensurabilitet» er ifølge Hacking tanken om at to paradigmer er uforenelige fordi de ikke har en felles målestokk, fordi «even if the same words are in use, their very meaning has changed».⁴⁰ Hos Cook er paradigmene ikke bare suksessive, men også gjensidig overlappende og akkumulerende. Han beskriver det han opplever som en dikotomi mellom bevisparadigmet og

³⁵ Cook 1994: 202.

³⁶ Cook 1984: 47-48.

³⁷ Cook 2013: 446.

³⁸ Cook 2013: 446.

³⁹ Cook 2013: 446.

⁴⁰ Kuhn 2012: xi.

minneparadigmet,⁴¹ men for Cook er poenget at det er ikke bare mulig å både leve og fungere i en arkivverden der disse elementene finnes samtidig, men at dette også vil berike arkivvitenskapen.

En rimelig tolkning av Cooks bruk av paradigmebegrepet er å se det som kunnskapsgenererende, ikke bare som en posisjon. Her avviker Cook klart fra Kuhns anvendelse av paradigmebegrepet, som baserte seg på at et paradigmeskifte i første rekke kun innebar endring i betydning av å forkaste tidligere anerkjente forskningsposisjoner, ikke en videreutvikling av dem: «The new paradigm does not in any straightforward sense build on the past achievements of science, but, rather, involves rejection of that had previously been accepted».⁴²

Cooks paradigmer i lys av demokrati- og demokratiteoriutvikling

Utviklingen som tegnes ved de siste to paradigmene hos Cook kan synes nært knyttet til utviklingen av demokrati og demokratiteori fra ca. 1980. Cooks tredje og fjerde paradigmer framstår som mentalitetsrettede og praktiske rammer som omga det som ble et demokratiideal fra tidlig i 1990-årene, nemlig det diskursive eller deliberative demokrati, og de brakte dette idealet inn på det arkivfaglige og arkivvitenskapelige området.

Deliberativt demokrati er forankret i et ideal der folk kommer sammen, på grunnlag av lik status og gjensidig respekt, for å diskutere de politiske spørsmålene de står overfor og på grunnlag av disse diskusjonene fatte beslutninger om politikk. «Deliberasjon» viser til

⁴¹ Cook 2013: 448-449.

⁴² Benton & Craib 2011: 60.

gjensidig kommunikasjon og det å avveie og reflektere over preferanser, verdier og interesser angående saker av felles interesse. «Deliberativt demokrati» er dermed enhver demokrati-praksis som gir godt rom for diskusjon.⁴³

Gjennom 1960- og 1970-årene ble deltakerdemokrati som teori og ideal utviklet.⁴⁴ Deltakerdemokratiet gikk ut over tanken om tradisjonell politisk representasjon, og dreide seg i stor grad om folks deltakelse i politikken, med stikkord som nærdemokrati,⁴⁵ bedrifts-demokrati,⁴⁶ skoledemokrati⁴⁷ og tilsvarende. Ideen var at den enkelte skulle kunne påvirke vedtak som angikk ens egen velferd og trivsel med et samtidig blikk på hva som gagnar fellesskapet.⁴⁸

1980-årenes første del er igjen framstilt som en overgangsperiode i demokratiforståelse. Ny teori som vektla deliberasjon og diskurs som konstituerende elementer i demokratiske samfunn, ble utviklet og vant økt oppslutning. Innen et deliberativt demokratiideal etableres demokratisk legitimitet ved at enkeltmennesker som skal fatte felles beslutning, engasjerer seg i autentisk deliberasjon omkring denne beslutningen og aksepterer eller tilslutter seg den bare i tilfelle den er gitt en overbevisende forklaring.

Som teorifelt ble deliberativt demokrati bygd ved selvstendige teoriinnslag som oppsto til litt forskjellige tider og sammenhenger, og som «møttes» eller ble delvis forent etter noen år.⁴⁹ Det var innslag

⁴³ Cohen 1998: 192-201; Fishkin 2018: 23-27; Parkinson 2018: 436-438.

⁴⁴ Elstub 2018: 188-190; Grønlie 2009: 330-334; Østerud 2014: 135-136.

⁴⁵ Østerud 2014: 94.

⁴⁶ Grønlie 2009: 331.

⁴⁷ Lunde 1970.

⁴⁸ Solhaug 2021: 36-37.

⁴⁹ Dryzec 2000: v.

fra filosofi, juridisk-konstitusjonell tenkning, samfunnsvitenskapelig sosialteori og politisk teori og statsvitenskap.

I dette essayets sammenheng er det viktigste poenget at det deliberative demokratiidealet kan sies å ha bidratt til en tydeliggjøring og styrking av sammenhengen mellom demokrati og arkiv, og av forståelsen av arkiv som en demokratiserende samfunnsressurs. «Demokratiserende» kan her vise til en prosess som tar tre retninger som også ofte må involvere arkiv. Beskrivelsen er opprinnelig John S. Dryzecs, samfunnsviter og professor ved Australian National University, og gjelder som karakteristikk av den demokratiserende effekten av deliberativt demokrati generelt. Effekten oppsummeres i ordene «franchise», det vil si utvidelse i antallet mennesker som tar effektivt del i kollektive beslutninger; «scope», det å bringe stadig nye temaer og saker og livsområder under demokratisk kontroll; samt kontroll og autentisitet, det å være reell heller enn symbolsk, og involverer effektiv deltagelse av autonome og kompetente aktører.⁵⁰ Dette er samfunnsfunksjoner og -områder der bruk av arkiv og dokumentasjon normalt har en sentral plass.

Utviklingen av dokumentasjonsforvaltning i Norge i lys av Cooks paradigmer

Som nevnt innledningsvis har arkivfeltet i Norge tradisjonelt sett vært teorifattig. Selv i dag er fagfeltet preget av ateoretiske eller antiteoretiske innvendinger. Innenfor studieprogram for arkiv- og dokumentasjonsforvaltning og høyere utdanning generelt, er det arbeidslivsrelevans som står sterkest, og for tverrfaglige utdanninger som hverken er et disiplin- eller et profesjonsstudium, trekker ofte teoriutvikling

⁵⁰ Dryzec 2000: 29.

det korteste strået i kampen om knapphetsgodet forsknings- og undervisningstid.⁵¹

Det synes klart at Cooks primære referanseramme er arkivdepot eller arkivinstitusjoner («archives») og (depot)arkivaren («archivist»), i klart skille til såkalte aktive arkiv eller dokumentasjon («records») og dokumentasjonsforvalteren («records manager»). På norsk er ikke skillet like klart – betegnelsen arkivar har vært benyttet, og benyttes til en viss grad fortsatt, for begge yrkesgruppene. Betegnelsen dokumentasjonsforvalter har først det siste tiåret fått noen særlig utbredelse i Norge, og det er også andre betegnelser i bruk (for eksempel arkivmedarbeider, dokumentkontroller, konsulent/rådgiver i ...).

I lys av den ulike begrepsforståelsen innenfor anglo-amerikansk sammenlignet med norsk arkivvitenskap og praksis, er det nærliggende å spørre hvordan Cooks arkivfaglige utviklingslinje og paradigme-forståelse overhodet kan være relevant og dekkende som ramme for utviklingen av og forståelsen for dokumentasjonsforvaltning i Norge.

Noe av grunnen til at Cooks paradigme-forståelse er relevant til tross for ulik begrepsbruk, er fordi de to arkivfaglige områdene arkivdepot og dokumentasjonsforvaltning har beveget seg stadig nærmere hverandre de siste to-tre tiårene. Cooks paradigmer sett i et tidslinjeperspektiv er i seg selv et godt eksempel på dette – der hvor hans første og andre paradigme er tydelig orientert mot depotarkivarer, er skillet langt mer utvisket i tredje og fjerde paradigme.

Som tidsavgrensningen i dette essayets tittel antyder, vil hovedvekten av min studie av Cook ligge på de to siste paradigmene. Dette er fordi identitetsparadigmet slår inn fra rundt 1990-tallet, noe som

⁵¹ Jenssen & Soknes 2021.

sammenfaller med tidsperioden arkivloven ble vedtatt (1992) og trådte i kraft (1999) i Norge. Dette er også samme periode som det deliberative demokratideal grep om seg, og det pågikk også andre prosesser som virket i noe av den samme retning av å styrke og tydeliggjøre arkivenes demokratiserende samfunnsfunksjon. Den norske regjeringen tok i 1995 initiativ til å igangsette arbeidet med en ny stortingsmelding om offentlighetsloven.⁵² Året etter oppnevnte Regjeringen en ytringsfrihetskommisjon for å gjøre en «grunnleggende gjennomtenkning av ytringsfrihetens stilling i vårt samfunn».⁵³ Kommissjonen leverte sin innstilling i 1999, og presenterte der et forslag til ny Grunnlov § 100 hvor det såkalte infrastrukturkravet inngikk. Her pålegges myndighetene å legge til rette for økt gjennomsiktighet i forvaltningen og derigjennom styrke den åpne og opplyste offentlige samtale, et forslag som ble vedtatt og innført.⁵⁴

Cooks paradigmer kan likevel ikke begrenses til en tidslinær forståelse, de blir gitt oppmerksomhet i ulik grad og på ulike måter ut fra samfunnstrender og teknologisk utvikling. Det er vel også Cooks syn når han sier at paradigmene ikke avløser hverandre, men er akkumulerende; de blir værende ved. Sånn sett kan en vel også si at Cooks bevisparadigme har «fått en ny vår» etter at dokumentasjonsforvaltningen i stor grad har blitt digitalisert. I sin artikkel fra 1994 skriver Cook at «archivists specialise in safeguarding the integrity and authenticity of records in context»,⁵⁵ og at overgangen til digitale arkiv fordret at arkivarer skiftet sin oppmerksomhet fra å være voktere av fysisk arkivmateriale i en arkivinstitusjon, over på «the context,

⁵² Justis- og politidepartementet 1998: Sammendrag avsn. 1.

⁵³ NOU 1999: 27: 13.

⁵⁴ Endring av Grunnloven § 100 (ytringsfrihet) 2004.

⁵⁵ Cook 1994: 187.

purpose, intent, interrelationships, functionality, and accountability of the record and especially its creator and its creation processes».⁵⁶

Her i Norge tok det litt mer tid for disse tankene å komme til eksplisitt syne i relevante forarbeider eller lovverk før forskrift om offentlige arkiv og Riksarkivarens forskrift ble revidert i 2017 (med ikrafttredelse 2018) – og selv da ble det benyttet ord og begreper som var ulike de som ble benyttet i det stadig voksende omfanget av relevante ISO-standarder innenfor fagfeltet, utgitt av the International Organization for Standardization.

I 2016 vedtok Stortinget en anmodning til Regjeringen om at det «igangsettes en revidering av arkivloven av 1999».⁵⁷ Med dette som bakgrunn ble Arkivlovutvalget⁵⁸ nedsatt, og deres utredning «NOU 2019: 9 Fra Kalveskinn til datasjø – Ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver» ble overlevert til Kulturdepartementet i 2019. Arkivlovutvalgets utredning var svært omfattende og grundig, med sine 294 sider sammenlignet med kun 67 sider i «NOU 1987: 35 Samtidens arkiver – fremtidens kildegrunnlag», den første norske arkivutredningen som i sin helhet var dedikert til arkivpolitikk. Heller ikke arkivlovutvalget brukte samme ord som relevante ISO-standarder, men forklarer dette med at de i sitt forslag til ny arkivlov bevisst la vekt på å benytte ord de anså for å ligge nærmere dagligtale i stedet for fagterminologi, for på den måten å gjøre loven mer innholdsmessig tilgjengelig også for ikke-arkivarer.⁵⁹

Arkivlovutvalget redegjør imidlertid for de aktuelle begrepene som benyttes i den norske oversettelsen av NS-ISO 30300:2011

⁵⁶ Cook 1994: 183.

⁵⁷ Kulturdepartementet 2017: avsn. 1.

⁵⁸ Kulturdepartementet u.å.

⁵⁹ NOU 2019: 9: 227.

– autentisitet, pålitelighet, integritet og anvendbarhet.⁶⁰ Dette er kvaliteter eller egenskaper ved dokumentasjon som er essensielle for å sikre dokumentasjonens bevisverdi og troverdighet både i samtid og framtid. På NTNU begynte vi i 2017 å omtale disse kvalitene som dokumentasjonens «APIA», og selv om den norske oversettelsen nå er tilbaketrasket og erstattet med den engelskspråklige ISO-30300:2020,⁶¹ opplever vi likevel at dette akronymet er blitt et velegnet og sentralt begrep i undervisningen i våre bachelor- og masterprogram innen arkiv og dokumentasjonsforvaltning.⁶² Begrepene er også svært relevante innenfor en kontekst av demokratisk samfunnsutvikling, da det handler om å opprettholde dokumentasjonens troverdighet og borgernes tillit til dokumentasjonen over tid.⁶³

I alle digitaliseringsrundskriv i perioden 2018-2021 anbefaler Kommunal- og moderniseringsdepartementet at «virksomheten bør sørge for at data skal kunne gjøres tilgjengelig i et langtidsperspektiv, med opprettholdt integritet, autentisitet, anvendbarhet og pålitelighet».⁶⁴ Rundskrivene benytter ordene data og dokumentasjon, ikke arkiv. I digitaliseringsstrategien «Én digital offentlig sektor. Digitaliseringsstrategi for offentlig sektor 2019-2025»⁶⁵ nevnes heller ikke ordet arkiv én eneste gang. Dette kan tolkes som at Norge er mer og mer på vei over i den anglo-amerikanske arkivvitenskapelige begrepsbruken, hvor det skiller tydeligere mellom dokumentasjon («records») og arkivmateriale i arkivinstitusjoner («archives»). Denne tendensen

⁶⁰ International Organization for Standardization 2011.

⁶¹ International Organization for Standardization 2020.

⁶² Jenssen & Soknes 2021: 155-156.

⁶³ NOU 2019: 9: 52-54.

⁶⁴ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2018-2021: avsn. «tilrettelegg for gjenbruk og viderebruk av informasjon», «anbefaling».

⁶⁵ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2019.

blir enda tydeligere gjennom at arkivlovutvalget foreslo å reservere begrepet «arkiv» for dokumentasjon som er avlevert til langtidsbevaring.⁶⁶

I Kommunal- og distriktsdepartementets digitaliseringsrundskriv av 2022 er det imidlertid tatt inn et helt nytt punkt med krav om at arkivpliktig digital informasjon skal behandles i samsvar med arkivloven med tilhørende forskrifter,⁶⁷ og en anbefaling om å bygge inn arkiveringsfunksjoner i alle fag- og saksbehandlingssystemer som inneholder journalføringspliktig informasjon etter arkivforskriften.⁶⁸

I «St.meld. nr. 48 (2002-2003) Kulturpolitikk fram mot 2014» (heretter omtalt som Kulturmeldinga) trekkes det fram at «den offentlige arkivplikta er fundamental i ein demokratisk rettsstat, både med tanke på å dokumentera den enkeltes identitet og eigedom og for å påvisa eller avkrefta det ettertida vil vurdere som ulovleg eller urettkomen åtferd i tilhøvet mellom det offentlege og samfunnsmedlemmene».⁶⁹ Det framstår imidlertid som bruk av begrepet «identitet» her primært er ment i en juridisk kontekst, og ikke i like stor grad personers selvpoppfattelse av egen identitet og tilhørighet.

Framveksten av rettighetssamfunnet har ført til økt etterspørsel etter rettighetsdokumentasjon, og det er opprettet flere granskningskommisjoner og erstatningsordninger de senere årene.⁷⁰ Arkivlovutvalget la fram forslag om at formålsparagrafen i ny arkivlov burde

⁶⁶ NOU 2019: 9: 17.

⁶⁷ Kommunal- og distriktsdepartementet 2022: avsn. «Bygg inn arkiveringsfunksjoner», «krav».

⁶⁸ Kommunal- og distriktsdepartementet 2022: avsn. «Bygg inn arkiveringsfunksjoner», «anbefaling».

⁶⁹ Kultur- og kyrkjedepartementet 2003: 52.

⁷⁰ NOU 2019: 9: 71-89.

«synliggjøre den rolle bevaring av dokumentasjon og arkiver kan ha for minoriteter, marginaliserte og enkeltindivider»,⁷¹ men blant annet for å holde formålsparagrafen kort har departementet valgt ikke å inkludere lovforslagets formulering om å ivareta enkeltpersoner og gruppers behov for å kjenne sin egen historie og kultur i sitt utkast til ny arkivlov.⁷²

I norsk arkivpolitikk har det helt siden 1987 vært et uttalt mål å sikre en mer helhetlig samfunnsdokumentasjon. I NOU 1987: 35 foreslo man å flytte fokus fra forvaltningsarkiv til privatarkiv for forskningens skyld.⁷³ Det var for ordens skyld her snakk om å tilegne seg privatarkiv for bevaring i arkivverket. I overgangen til 2000-tallet bidro flere utredninger og meldinger til å skape bekymring om tilstanden i arkiv-Norge. Bekymringene kom til uttrykk gjennom blant andre ABM-meldingen,⁷⁴ som tok opp tema rundt arkiv, bibliotek og museum i en IKT-tid, og den tidligere nevnte Kulturmeldinga. Meldingene beskrev manglene i norske myndigheters og bevaringsinstitusjoners arbeid for å sikre og bevare både papirarkiv og elektroniske arkiv, spesielt i kommunal og privat sektor. Dokumentasjonstap grunnet elektronisk arkivering var allerede en uttrykt bekymring, da «viktige spor etter aktiviteten i forvaltninga er no i ferd med å gå tapt pga. teknologiske endringar i programvare og maskinelt utstyr»,⁷⁵ samt at det kun var (og for så vidt fortsatt kun er) statlig sektor som hadde plikt til å avlevere sine eldre arkiv til Arkivverket.⁷⁶ Kulturmeldinga uttrykte også bekymring for det man så som manglende helhet i norsk arkivpolitikk, og kom med en tydelig anbefaling:

⁷¹ NOU 2019: 9: 89.

⁷² Kulturdepartementet 2021: 23-29.

⁷³ NOU 1987: 35: 7-9.

⁷⁴ Kulturdepartementet 1999.

⁷⁵ Kultur- og kyrkjedepartementet 2003: 13.

⁷⁶ Familie-, kultur-, og administrasjonskomiteen 2000: 3-7.

Som ein utviklingsstrategi på arkivområdet må det i større grad ein [sic] hittil siktast mot å bevara og formidla eit breiare spekter av arkiv. Dette er naudsynt for å leggja til rette for heilskapleg dokumentasjon av samfunnsutviklinga. Det vil seia at ein må få ein betre balanse mellom statlege, kommunale og private arkiv, og at offentleg og privat sektor vert sett meir i samanheng.⁷⁷

Det norske dugnadsprosjektet SAMDOK (Samla samfunnsdokumentasjon) pågikk i perioden 2013-2017,⁷⁸ og kan også sees som et prosjekt i Cooks tredje og fjerde paradigme-ånd. Prosjektet ble etablert som en oppfølging av Arkivmeldinga, den første store oppfølgeren av feltet for arkiv og dokumentasjonsforvaltning i Norge etter 1987.⁷⁹ Her ble den lave andelen privatarkiver i arkivdepoters varetekt pekt på som en av tre hovedutfordringer.⁸⁰ Også arkivlovutvalget var opptatt av at vi i større grad må sikre helhetlig samfunnsdokumentasjon, men fortsatt gjennom bevaring i arkivinstitusjon.⁸¹ Cooks fjerde paradigme åpner for postcustodialisme, men arkivlovutvalget anbefaler ikke at man går bort fra kravet om at data skal overføres fra arkivskaper til arkivinstitusjon, selv fra store og dataintensive virksomheter.⁸² Departementets lovutkast åpner imidlertid for at «Nasjonalarkivet kan samtykke til at statlege arkiv blir avleverte til andre bevaringsinstitusjonar eller blir verande hos det arkivskapande organet».⁸³

Departementets lovutkast har på mange områder blitt oppfattet å være en flikking på eksisterende arkivlov og (i likhet med gjeldende lov

⁷⁷ Kultur- og kyrkjedepartementet 2003: 13; Familie-, kultur- og administrasjonskomiteen 2004: 21

⁷⁸ Frodesen 2018.

⁷⁹ Kulturdepartementet 2012.

⁸⁰ Kulturdepartementet 2012: 85-91.

⁸¹ NOU 2019: 9: kap. 22-23.

⁸² NOU 2019: 9: 240-241.

⁸³ Kulturdepartementet 2021: 192.

vedtatt i 1992) utdatert allerede før den er vedtatt, mens inntrykket er at arkivlovutvalgets lovforslag på den andre siden har blitt ansett som nesten i overkant ambisiøst og framtidsrettet på flere punkter. Når det gjelder avlevering av arkivmateriale til depot og synet på postcustodialisme er altså situasjonen tilsynelatende motsatt.

Blant de som representerte den arkivfaglige nytenkningen på det nord-amerikanske kontinent fra 1980-tallet og ut århundret var det særlig David Bearman som ble lyttet til så langt det gjaldt ledelsen i det norske Arkivverket og da særlig i arbeidet for å håndtere elektroniske arkiver.⁸⁴ Cook karakteriserte Bearman som «the most important figure in contemporary archival thinking»,⁸⁵ og det til tross for at Bearman aldri hadde arbeidet som arkivar, og heller aldri var blitt utdannet som arkivar – Bearman var informatiker/teknolog.

Da digitaliseringen for alvor skjøt fart, fikk anglo-amerikanske arkivarer en relativt tydelig oppfordring om å «abandon their traditional history-based orientation, and transform themselves into records or information managers, into computer scientists, into technical experts in the new media».⁸⁶ For Cook var det både kjærkomment og essensielt at en teknolog da framhevet betydningen av arkivarens unike perspektiv på hvordan organisasjoner skaper, bruker og kasserer informasjon, og at man i stedet for å tenke på arkivaren som en dataspesialist flyttet fokuset over på arkivaren som en «contextualized knowledge worker» som var spesielt opptatt av dokumentasjonens kontekst: «[...] archivists needed in effect a «history of the record», a shift from dealing with data and information to dealing with context and knowledge [...]».⁸⁷

⁸⁴ Bevaringsutvalget 2002: 4-6; Sirevåg 2005: 16; Sirevåg 2014: 179-180.

⁸⁵ Cook 1997: 15.

⁸⁶ Cook 1997: 19.

⁸⁷ Cook 1997: 19-20.

Ved innføring av fullelektroniske sak/arkiv-system opplevde mange dokumentasjonsforvaltere at det de anså som arkivfaglige vurderinger og oppgaver både implisitt og eksplisitt ble overført til kommunens IT-avdeling. Dokumentasjonsforvalterne, kanskje særlig i små kommuner, ble ofte ikke inkludert hverken i innkjøpsprosesser, rutineutvikling eller ved implementering, spesielt når det gjaldt såkalte fagsystemer. Konsekvensen var at noen kommuner innførte systemer og rutiner som både var uforsvarlige og ineffektive, og hvor dokumentasjonsforvalterne hadde oversikt og kontroll med kun en liten del av kommunens digitale arkivmateriale.⁸⁸

Cook er etter mitt syn, i alle fall i sitt tidlige forfatterskap, litt for bekymret for at arkivaren skal bli slukt av eller sidestilt med dokumentasjonsforvalteren. Han oppfatter blant andre den engelsk-kanadiske arkivteoretikeren og arkivaren Hugh Taylor som en forkjemper for at arkivaren er eller må bli en slags hybrid dokumentasjonsforvalter-arkivar, eller det Cook kaller en «in-house archivist»,⁸⁹ noe han selv er like sterkt imot. Cook omtaler arkivarens rolle som intellektuell, mens dokumentasjonsforvalterens rolle er rent administrativ, selv om han også sier at de to profesjonene ideelt sett har mange likheter.⁹⁰

Selv om det kan være både effektiviserende og økonomisk lønnsomt å ha en «in-house archivist», så er det Cooks oppfatning at dette vil medføre at arkivene eller dokumentasjonen ikke lenger vil ha samme beviskraft.⁹¹ Han er tydelig på at han ikke tror at en dokumentasjonsforvalter-arkivar vil kunne ha den samme nøytraliteten som en arkivar har i kraft av sin rolle som uavhengig offentlig tjenestemann. Dersom man på noen måte er tilknyttet virksomheten som har skapt

⁸⁸ Jenssen & Soknes 2021.

⁸⁹ Cook 1984: 62.

⁹⁰ Cook 1984: 56-63.

⁹¹ Cook 1984: 47.

arkivmaterialet, vil man ikke etter Cooks syn ha den nødvendige legitimiteten eller troverdigheten,⁹² han ser det rett og slett som en situasjon der bukken passer havresekken:

*If Richard Nixon had hired his own archivists to conserve his tapes and records in some hypothetical White House Archives, can anyone believe that the result would be the same as under the neutral control of the National Archives and Records administration? In-house archivists would be like in-house record managers – despite the best will in the world and solid professional leadership, usually impotent before the power of their bureaucratic masters.*⁹³

Cook tror heller ikke at dokumentasjonsforvalter-arkivaren vil kunne foredle arkivmaterialets bredere samfunnsmessige og kulturelle funksjon, han er overbevist om at fokus vil ligge på «the administrative, legal, and evidential side of archives», og at det ville etterlate «archives as sterile collections of legal, proprietary, financial, and similar long-term administrative records».⁹⁴

I denne tidlige fasen ser Cook åpenbart for seg denne profesjonsgruppen som en fullstendig erstatning for arkivarene, og ikke som et tillegg til. Dette synet har han imidlertid raffinert når han 10 år senere argumenterer for at også dokumentasjonsforvaltere i større grad må ha en intellektuell og konseptuell tilnærming til dokumentasjonsforvaltning, de må gå fra å levere «a warehouse service to integrating all the business processes of their sponsor with redesigned record keeping systems. And archivists must shift from looking after physical

objects to focusing on the functional context in which record-creating activities take place».⁹⁵ Når Cook så i 2013 skriver om fellesskapsparadigmet som er i emning, hvor arkivaren skal dele sin kunnskap med enhver, kan man nesten sitte igjen med et inntrykk av at han mener enhver virksomhet og organisasjon trenger sin egen «in-house archivist».

Så kan det jo også diskuteres hvor uavhengig en arkivinstitusjon egentlig er. Som Blouin og Rosenberg påpeker, så finansieres nasjonalarkiver av «the state, their employees work for the state, their rules and regulations are in some way prescribed by the state decrees or legislation».⁹⁶ De hevder også at «even in democracies [...], questions concerning, acquisition, access, preservation, and especially classification (secrecy) of public documents or government records are almost always decided in ways that privilege the state».⁹⁷

Konklusjon

Gjennom å benytte paradigmebegrepet innenfor det arkivvitenskapelige fagfeltet søker Cook å frambringe ny kunnskap om arkivarenes selvforståelse og samfunnsrolle. Cooks paradigme-tidslinje tydeliggjør hvordan arkiv og dokumentasjon har blitt definert som institusjon og funksjon, og hvilken rolle arkivarene og dokumentasjonsforvalterne har hatt, fått og tatt. Jeg ser tydelige tegn på at Cooks paradigmer følger den tidsmessige utviklingslinja for det deliberative demokratiet både internasjonalt og i Norge, men det samme kan ikke sies for Cooks paradigmer med blick på utviklingen og forståelsen av dokumentasjonsforvaltning i Norge. Cooks paradigmebeskrivel-

⁹² Cook 1984: 48-50.

⁹³ Cook 1984: 48.

⁹⁴ Cook 1984: 48-49.

⁹⁵ Cook 1994: 178-179.

⁹⁶ Blouin & Rosenberg 2011: 163.

⁹⁷ Blouin & Rosenberg 2011: 164.

ser er ikke tilstrekkelige til alene å forklare utviklingen i Norge på dokumentasjonsforvaltningsområdet, men forutsetter en sterk og selvstendig demokrati(teoretisk) utvikling som blir samvirkende med de forholdene Cook peker på.

Jeg opplever Cooks identitet- og fellesskapsparadigmer som en forlengelse av det deliberative demokratiidealet – demokratiet er avhengig av aktive og engasjerte borgere som føler eierskap til den demokratiske prosessen, på samme måte som verdien av framtidens arkiv er avhengig av at aktivist-arkivarer klarer å skape engasjement og eierskapsfølelse, de må utruste borgerne med både vilje og evne til å dokumentere egen identitet og kultur, ikke bare for sin egen del, men for samfunnets kollektive hukommelse.

Det som tidligere var arkivdanning for egen virksomhet og «forskningens tarv»⁹⁸ er nå blitt dokumentasjonsforvaltning som inngår i et samfunnsmessig informasjons- og «kommunikasjons-økosystem». Vi kan ut fra dette identifisere to forholdsvis distinkte perioder i utviklingen av forholdet mellom arkiv og demokrati når det gjelder dokumentasjonsforvaltning. I Norge fram til ca. 1990 var arkiv som fag og vitenskap preget av en tradisjonell og praktisk orientert og gjennomgående moderne/modernistisk selvoppfattelse. Arkivinstitusjonene ble sett som «informasjonssluser»;⁹⁹ nøytrale lagre for forsknings- og kulturarvmateriale, og arkivinnholdet ble forstått som uttrykk for faktum og bevis.

Et godt arkivhold i forvaltningen skulle bidra til å effektivisere arbeidet, og en del av arkivene skulle også kunne tjene som grunnlag for historierettet forskning. Arkivenes samfunnsrolle ble oppfattet å være

⁹⁸ Herstad 1990: 66.

⁹⁹ NOU 1987: 35: 20.

av rettsstatlig karakter, ved siden av å tjene «forskningens tarv». I den grad arkiver ble koblet til demokrati, var det som middel til reaktiv kontroll med offentlig forvaltning. Fra 1990 og utover på 2000-tallet pågikk vesentlige endringsprosesser, med året 1999 som det enkeltstående trolig viktigste omdreiningspunkt. Norske arkiv sto da med «en fot i det gamle» gjennom at arkivloven ble satt i kraft dette året, og «en fot i det nye» gjennom den tidligere nevnte ABM-meldingen¹⁰⁰ og Ytringsfrihetskommisjonens innstilling.¹⁰¹ Endringene i de periodene jeg finner grunnlag for å skissere, synes nærere forbundet med utviklingstrekk i Norge og forståelsen av norsk demokratisk styresett, enn linjene i utenlandsk.

I den grad det gjøres undersøkelser eller forskning innenfor arkivfeltet i Norge, er dette ofte initiert av myndighetene, og representert gjennom stortingsmeldinger, offentlige utredninger og evaluerings- og revisjonsrapporter. I spagaten mellom å kunne kommunisere og nå alle de ulike målgruppene vil praksisfeltets begrepsforståelse og begrepsbruk, basert både på tradisjon og pragmatisme, stort sett alltid bli foretrukket framfor den vitenskapsteoretiske. Dette opplever jeg som symptomatisk for den norske utviklingen av og forståelsen for dokumentasjonsforvaltning, og bidrar i stor grad til å vanskeliggjøre forskning på norsk arkivforståelse i en internasjonal kontekst. Vi har allerede en skog av til dels uoffisielle og i noen grad overlappende norske fagtermer, og det er i tillegg et stort behov for offisielle oversettelser og konseptualisering av norske versus engelske arkivfaglige begreper.

I vid forstand dreier dette seg om betingelser for politisk utforming i Norge generelt, om hvordan ideer og oppfatninger fra «utlandet»

¹⁰⁰ Justis- og politidepartementet 1999.

¹⁰¹ NOU 1999: 27.

blir mottatt i Norge, og om påvirkningen på ulike kunnskaps- og forskningsmiljøer i Norge. I en snevrere forstand dreier det seg om betingelsene for utvikling av et ikke altfor stort fag- og kunnskapsfelt, politisk ledet av et av de mindre departementene i Norge, nemlig Kultur- og likestillingsdepartementet. I og med at arkiv og dokumentasjonsforvaltning de siste tre-fire tiår har blitt stadig tettere knyttet til digitalisering og demokratisk samfunnsutvikling, kan det være på tide å ta opp igjen diskusjonen om hvorvidt arkivloven bør forvaltes av Kommunal- og distriktsdepartementet.

I forlengelsen av Cooks syn om at en arkivar er langt mer nøytral i sin yrkesutøvelse enn en dokumentasjonsforvalter, så kan det være interessant å spørre om Nasjonalarkivet bør være et uavhengig forvaltningsorgan, i likhet med for eksempel Datatilsynet. Uavhengige forvaltningsorgan er administrativt underordnet Kongen og et departement, men disse instansene kan ikke instruere eller omgjøre det uavhengige forvaltningsorganets vedtak eller avgjørelser. I utkast til ny forvaltningslov står det at «en viss avstand fra politiske myndigheter kan øke tilliten til at det treffes faglig funderte, gode og upartiske avgjørelser [...]». Uavhengighet kan skape tydeligere rollefordeling og bidra til at organets virksomhet oppfattes som mer legitim [...]».¹⁰² Et viktig spørsmål vil i så fall være hvordan Nasjonalarkivet på best mulig måte kan benytte sin uavhengighet til å øke sin troverdighet, samtidig som de sikrer at uavhengigheten ikke gjør at de mister sin legitimitet som det kollektive samfunnsminnets «yppersteprester», men dette er en utfordring jeg ikke vil gå nærmere inn på her.

Referanseliste

- Arkivlova. (1992). *Lov om arkiv [arkivlova]* (LOV-1992-12-04-126). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/1992-12-04-126>
- Benton, T. & Craib, I. (2011). *Philosophy of Social Science. The Philosophical Foundations of Social Thought* (2. utg.). Palgrave Macmillan.
- Bevaringsutvalget. (2002). *Rapport fra Bevaringsutvalget 2002*. (Rapporter og retningslinjer nr. 10). Riksarkivaren.
- Blouin, F. X. jr. & Rosenberg, W. G. (2011). *Processing the Past. Contesting Authority in History and the Archives* (Pb-utg.). Oxford University Press.
- Cohen, J. (1998). Democracy and Liberty. J. Elster (red.), *Deliberative Democracy* (s. 185-231). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175005.010>
- Cook, T. (1984). From Information to Knowledge: An Intellectual Paradigm for Archives. T. Nesmith, G. Bak & J. M. Schwartz (red.), «All Shook Up». *The Archival Legacy of Terry Cook* (2020, s. 45-69). Association of Canadian Archivists and Society of American Archivists. Også publisert i *Archivaria 19 (January)*, 28-49 (1984). <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/11133>
- Cook, T. (1994). Electronic records, Paper Minds: The Revolution in Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era. T. Nesmith, G. Bak & J. M. Schwartz (red.), «All Shook Up». *The Archival Legacy of Terry Cook* (2020, s. 176-202). Association of Canadian Archivists and Society of American Archivists. Også publisert i *Archives & Manuscripts*, 22(2), 300-328. <https://publications.archivists.org.au/index.php/asa/article/view/8433>
- Cook, T. (1997). The Impact of David Bearman on Modern Archival Thinking: An Essay of Personal Reflection and Critique.

¹⁰² NOU 2019: 5: 520.

- Archives and Museum Informatics* 11, 15-37. <https://doi.org/10.1023/A:1009035121019>
- Cook, T. (2013). Evidence, Memory, Identity and Community: Four Shifting Archival Paradigms. I T. Nesmith, G. Bak & J. M. Schwartz (red.), «*All Shook Up*». *The Archival Legacy of Terry Cook* (2020, s. 444-475). Association of Canadian Archivists and Society of American Archivists. Også publisert i *Archival Science* 13, 95-120 (2013). <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9180-7>
- Cunningham, A. (2017). Archives as a Place. H. MacNeil og T. Eastwood (red.), *Currents of Archival Thinking* (2. utg., s. 53-80), Libraries Unlimited ABC-CLIO.
- Dryzec, J. S. (2002). *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*, (Pb-utg.). Oxford University Press.
- Duranti, L. (1996). Archives as a Place. *Archives and Manuscripts* 24(2), 242-255. <https://publications.archivists.org.au/index.php/asa/article/view/8579>
- Elstub, S. (2018). Deliberative and Participatory Democracy. A. Bächtiger, J. S. Dryzec, J. Mansbridge & M. E. Warren (red.), *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy* (s. 187-202). Oxford University Press.
- Endring av Grunnloven § 100 (ytringsfrihet). (2004). *Kunngjøring av Grunnlovsbestemmelse om endring av Grunnloven § 100* (FOR-2004-10-29-1402). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2004-10-29-1402>
- Familie-, kultur-, og administrasjonskomiteen. (2000). *Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om Kjelder til kunnskap og oppleving – Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet* (Innst. S. nr. 46 (2000–2001)). <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2000-2001/inns-200001-046/?lvl=0>
- Familie-, kultur- og administrasjonskomiteen. (2004). *Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om kulturpolitikk fram mot 2014* (Innst. S. nr. 155 (2003–2004)). <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2003-2004/inns-200304-155/?lvl=0>
- Fishkin, J. S. (2018). *Democracy When the People are Thinking. Revitalizing Our Politics Through Public Deliberation* (Pb-utg.). Oxford University Press.
- Forskrift om offentlege arkiv. (2017). *Forskrift om offentlege arkiv* (FOR-2017-12-15-2105). Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2017-12-15-2105>
- Foscarini, F. (2017). Archival Appraisal in Four Paradigms. H. MacNeil & T. Eastwood (red.), *Currents of Archival Thinking* (2. utg., s. 107-134). Libraries Unlimited ABC-CLIO.
- Frodesen, K. (2018). Sluttrapport prosjekt SAMDOK (2013-2017). Riksarkivaren. [https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/utviklingsprosjekter/avsluttede-prosjekter/samdok/om-samdok-prosjektet/_/attachment/download/609b8c21-ead6-49ba-87cc-6b1d-7c79df2b:1c53bd858d01abf9474259adc79b2a25b09557e6/Sluttrapport%20\(endelig\)%20SAMDOK%202015-2017%20pr.%2030-09-2018.pdf](https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/utviklingsprosjekter/avsluttede-prosjekter/samdok/om-samdok-prosjektet/_/attachment/download/609b8c21-ead6-49ba-87cc-6b1d-7c79df2b:1c53bd858d01abf9474259adc79b2a25b09557e6/Sluttrapport%20(endelig)%20SAMDOK%202015-2017%20pr.%2030-09-2018.pdf)
- Grønlie, T. (2009). *Sentraladministrasjonens historie etter 1945. Bd. 1 ekspansjonsbyråkratiet tid, 1945-1980*. Fagbokforlaget. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2021020507575
- Herstad, J. (1990). Orientering om NOU 1987: 35. *Rapport fra Norsk arkivseminar. Norsk arkivforum nr. 10*, 64-69. Arkivarforeningen.
- International Organization for Standardization. (2011). Informasjon og dokumentasjon – Ledelsessystemer for dokumentasjon – Grunntrekk og terminologi (NS-ISO Standard nr. 30300:2011). <https://www.standard.no/no/Nettbutikk/produktkatalogen/Produktpresentasjon/?ProductID=758032>

- International Organization for Standardization. (2020). Informasjon og dokumentasjon – Dokumentasjonsforvaltning – Grunntrekk og terminologi (ISO Standard nr. 30300:2020). <https://www.standard.no/no/Nettbutikk/produktkatalogen/Produktpresentasjon/?ProductID=758032>
- Jenssen, L. C. & Soknes, T. S. (2021). Arkiv- og dokumentasjonsforvaltning – mastergrad og forskningsfelt. *Norsk Arkivforum* (27), 145-184. Arkivarforeningen.
- Justis- og politidepartementet. (1998). *Om offentlighetsprinsippet i forvaltningen* (St.meld. nr. 32 (1997-98)). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-32-1997-98-/id191621/>
- Kommunal- og distriktsdepartementet. (2022). *Digitaliseringsrundskrivet 2022* (Nr. H-5/21) [Rundskriv]. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/digitaliseringsrundskrivet/id2895185/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2017). *Digitaliseringsrundskrivet 2018* (Nr. H-7/17) [Rundskriv]. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-solberg/andre-dokumenter/kmd/2017/digitaliseringsrundskrivet/id2569983/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2018). *Digitaliseringsrundskrivet 2019* (Nr. H-8/18) [Rundskriv]. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-solberg/andre-dokumenter/kmd/2018/digitaliseringsrundskrivet/id2623277/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2019a). *Digitaliseringsrundskrivet 2020* (Nr. H-5/19) [Rundskriv]. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-solberg/andre-dokumenter/kmd/2019/digitaliseringsrundskrivet/id2683652/>

- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2019b). *En digital offentlig sektor. Digitaliseringsstrategi for offentlig sektor 2019-2025*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/en-digital-offentlig-sektor/id2653874/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2021). *Digitaliseringsrundskrivet 2021* (Nr. H-7/20) [Rundskriv]. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-solberg/andre-dokumenter/kmd/2021/digitaliseringsrundskrivet/id2826781/>
- Kuhn, T. (2012). *The Structures of Scientific Revolutions. 50th Anniversary edition. With an Introductory Essay by Ian Hacking*. The University of Chicago Press.
- Kulturdepartementet. (1999). *Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet* (St.meld. nr. 22 (1999-2000)). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-22-1999-2000-/id192730/>
- Kulturdepartementet. (2012). *Arkiv* (Meld. St. 7 (2012-2013)). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-7-20122013/id707323/>
- Kulturdepartementet. (2017). *Mandat for et lovutvalg til å revidere arkivloven*. <https://www.regjeringen.no/no/dep/kud/org/styrer-rad-og-utvalg/tidligere-styrer-rad-og-utvalg/utvalg-som-skal-gjennomga-arkivloven/mandat-for-et-lovutvalg-til-a-revidere-arkivloven/id2569180/>
- Kulturdepartementet. (2021). *Høring – Forslag til ny arkivlov* [Høring]. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/hoyring--forslag-til-ny-arkivlov/id2872622/>
- Kulturdepartementet. (u.å). *Arkivlovutvalget*. <https://www.regjeringen.no/no/dep/kud/org/>

- styrrer-rad-og-utvalg/tidligere-styrrer-rad-og-utvalg/utvalg-som-skal-gjennomga-arkivloven/id2569178/
Kultur- og kyrkjedepartementet. (2003). *Kulturpolitikk fram mot 2014* (St.meld. nr. 48 (2002-2003)). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-48-2002-2003-/id432632/>
- Nesmith, T. (2020). A Portrait of the Archivist as a Young Man: Terry Cook, a Life in Archives Begins. T. Nesmith, G. Bak & J. M. Schwartz (red.), «*All Shook Up*». *The Archival Legacy of Terry Cook* (s. 1-15). Society of American Archivists and Association of Canadian Archivists
- NOU 1987: 35. (1987). *Samtidens arkiver – fremtidens kildegrunnlag. Arkivverkets presserende oppgaver*. Kultur- og vitenskapsdepartementet. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012062606031
- NOU 1999: 27. (1999). «*Ytringsfrihed bør finde Sted*» – Forslag til ny Grunnlov § 100. Justis og politidepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1999-27/id142119/>
- NOU 2019: 5. (2019). *Ny forvaltningslov – Lov om saksbehandlingen i offentlig forvaltning (forvaltningsloven)*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-5/id2632006/>
- NOU 2019: 9. (2019). *Fra kalveskinn til datasjø – Ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver*. Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-9/id2639106/>
- Parkinson, J. (2018). Deliberative Systems. A. Bächtiger, J. S. Dryzec, J. Mansbridge & M. E. Warren (red.), *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy* (s. 432-446). Oxford University Press.
- Riksarkivarens forskrift (2017). *Forskrift om utfyllende tekniske og arkivfaglige bestemmelser om behandling av offentlige arkiver (riksarkivarens forskrift)* (FOR-2017-12-19-2286). Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2017-12-19-2286>

- Schellenberg T. (1956). *Modern Archives: Principles & Techniques* (2003-utg.). Society of American Archivists.
- Sirevåg, T. (2005). Multiproveniensen i arkivsystemer og andre utviklingstrekk – Arkivteoretiske og praktiske implikasjoner. *Arkivverkets forskningsseminar Riksarkivet 2005* (Rapporter og retningslinjer nr. 18, s. 7-23). Riksarkivaren.
- Sirevåg, T. (2014). Status for arbeidet med å bevare digitale arkiver. A. Neergaard (red.), *Dokumentasjonsforvaltning i det 21. århundre* (s. 173-188). Fagbokforlaget.
- Solhaug T. (2021). *Skolen i demokratiet. Demokratiet i skolen* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Yeo, G. (2021). *Record-Making and Record-Keeping in Early Societies*. Routledge.
- Zipsane, E. S. (2016). Arkivet som samhølsaktør for demokrati, sosial rettvisa og andra nyttor. I M. Hosar et al. (red.), *#arkivdag. relevans medvirkning dialog* (s. 23-35). ABM-media. <https://skriftserien.oslomet.no/index.php/skriftserien/article/view/730>
- Østerud, Ø. (2014). *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse* (5. utg.). Universitetsforlaget. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2021072148521
- Øystese, O. (1970). *Demokrati i skolen*. Lunde forlag. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011020106110